

Christoffel Frederik Franck (1755-1816)

Een veelzijdig kunstschilder in Friesland

Annabelle Meddens-van Borselen*

In het Fries Museum hangt een bijzonder schilderij van het achttiende-eeuwse kantoor van koopman Reinier Buysing uit Leeuwarden. Het schilderij is vervaardigd door de kunstschilder Christoffel Frederik Franck. Recent onderzoek in het Rijksarchief in Noord-Holland bracht nieuwe feiten aan het licht over deze vrij onbekende kunstschilder. Franck was afkomstig uit Zwolle en aan het begin van zijn loopbaan naar Friesland vertrokken. Daar was hij van 1785 tot 1806 actief.

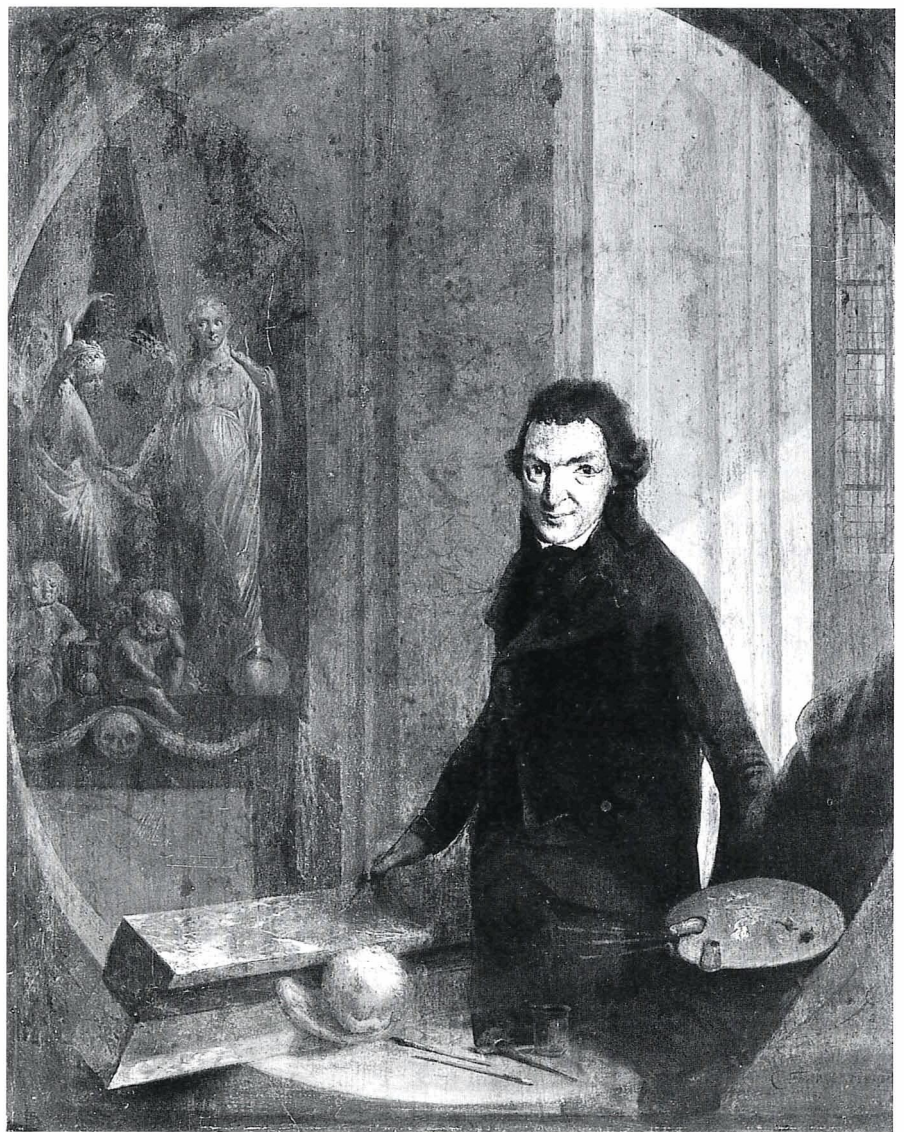
voogdenkamer van het Sint Anthony-gasthuis in Dokkum. In 1785 werd hij als burger van de stad Leeuwarden geregistreerd onder de naam Christoffel Frederik Franck en woonde aan de Hoeksterpoort. Rond die tijd werkte in Leeuwarden een aantal mensen in het

Stiefbroer Adriaan

Chr.F. Franck werd op 4 mei 1755 gedoopt in de Lutherse kerk te Zwolle als Christoffel (Christoffer), zoon van Christiaan Vrancke en Hendrika van Doesburg. Later noemde hij zichzelf Christiaan Frederik Franck. Zijn moeder hertrouwde in 1772 als weduwe met de weduwnaar en timmerman Lambertus Hulsbergen. Lambertus had een zoon, Adriaan geheten, die even oud was als Christoffel. Franck en zijn stiefbroer Adrianus Hulsbergen kozen allebei voor het beroep van fijnschilder (kunstschilder). Van Adriaan Hulsbergen is bekend dat hij enige tijd in de leer is geweest bij de meesterschilder B.van Megen. Het is goed mogelijk dat Christoffel het vak bij dezelfde schilder heeft geleerd. Adriaan Hulsbergen (1755-1827) bleef zijn hele leven in Zwolle wonen en trouwde daar drie maal. Hij schilderde evenals zijn stiefbroer kamerbehangsels en schilderijen.

Verblijf in Leeuwarden

Kamerbehangsels waren zeer populair bij de inrichting van pronkkamers in de zeventiende en achttiende eeuw. Behangselschilderijen zijn met ei, lijm of olieverf geschilderde grote stukken linnen doek. Ze werden loshangend aan de wand bevestigd dan wel als onderdeel van een kamerdecoratie ingepast in de betimmering van een vertrek. Vaak stelden zulke behangselschilderingen figuren, landschappen of bloemstukken voor. Veel kunstenaars in de achttiende eeuw kregen hun opleiding in ateliers waar geschilderd behangsel werd vervaardigd. Behangselschilderijen werden in de laatste periode van deze vorm van schilderkunst 1750-1830 vaak in grote ateliers van zogenaamde behangselfabrieken

Zelfportret van C.F. Franck. (Rijksmuseum Stichting Amsterdam)

gemaakt, waar doorgaans veel schilders aan het werk waren. Eenmaal droog werd het doek opgerold en geplaatst. Franck decoreerde op deze manier de

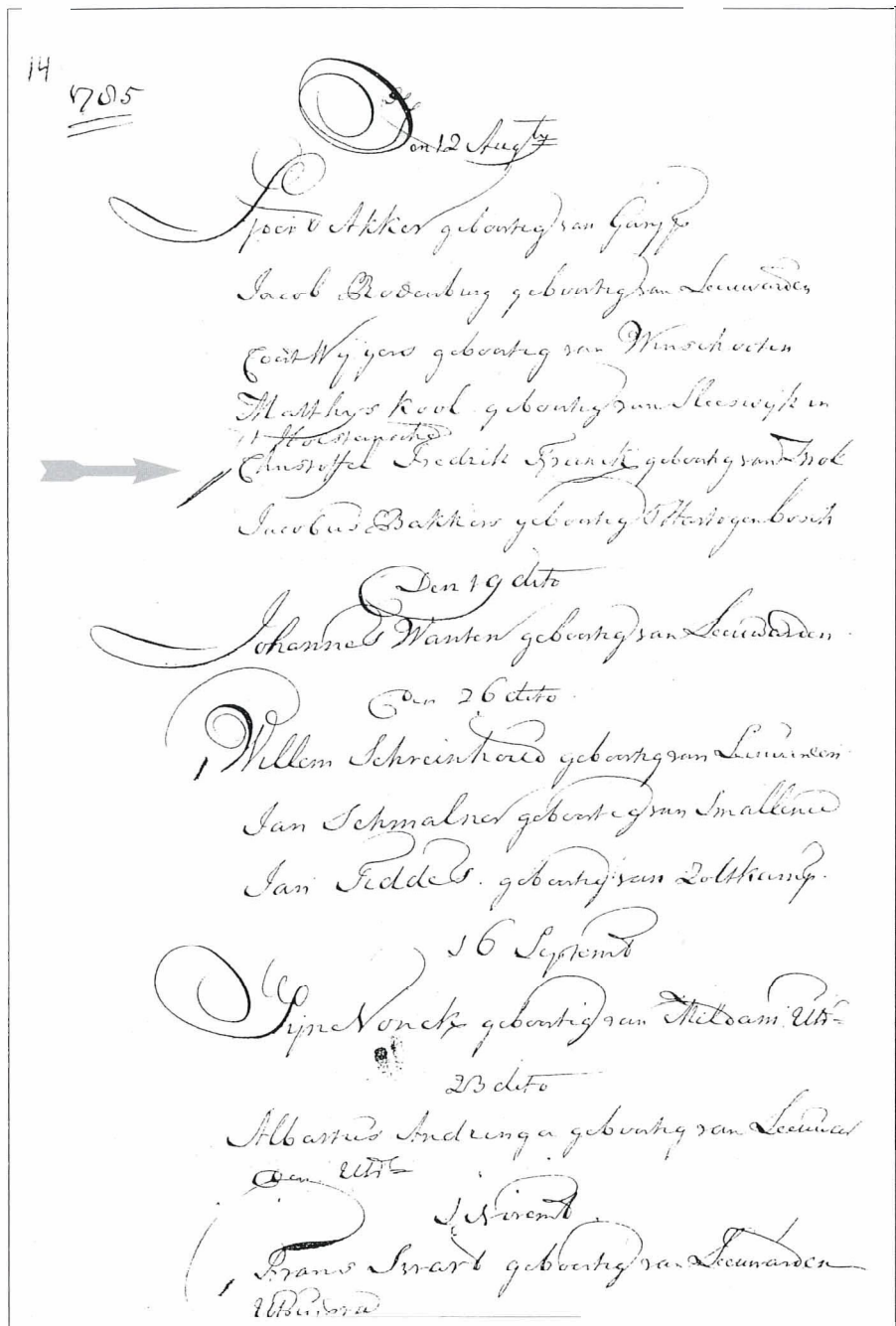
beroemde atelier van behangselschilder Frans Swart (1752-1839). Het is niet bekend of Franck bij hem of bij een andere schilder in dienst is geweest.

Advertentie

Vermoedelijk vestigde hij zich direct of na enige tijd zelfstandig als kunstschilder. Hij plaatste advertenties in de Leeuwarder Courant in 1784 en 1788. De advertentie van 13 december 1788 luidde: 'De kunstschilder C. Franck te Leeuwarden presenteert voor den prijs van 16, 18, 20, 22 tot 24 stuivers de el te maken allerlei soorten van kamerbehangsels in welken smaak men dezelve zoude mogen verkiezen; het zij bloemwerk, veldgesichten, historien of iets anders tegens ieders idee en naar den smaak in welke kamers betimmerd zijn (alles in vakwerk en baanwerk) zo dat de liefhebbers niet alleen het voorrecht hebben van eene vrije keuze te doen maar daar te boven bevinden zullen, dat het doek veel beter en duurzamer is, dan dat op 't.. de gemeene kamerbehangsels gedrukt zijn. Bovengemelde recommandeert zich ook tot het maken van schoorsteenstukken en andere soorten schilderijen, alles uitvoerig naar de prijs is; mede tot het opverven van binnenvertrekken en wat tot sieraad van een kamer gedaan kan met het penceel uitgevoerd worden'.

Schoorsteenstukken

Met de schilder D.J. Struiving maakte Franck eind 1787 plannen en tekeningen voor de decoratie van de Vertrek-kamer op het stadhuis te Leeuwarden. De bouwmeesters keurden de plannen af, maar de schilders werden wel voor hun ontwerpen betaald. Een van deze plannen is in het gemeentearchief van Leeuwarden bewaard gebleven. Het is een kleurige schets met in het midden een allegorische voorstelling en aan weerszijden vlakken met landschappen aan de bovenzijde en emblemen aan de benedenzijde geschilderd. In Leeuwarden maakte Franck naast behangselschilderingen ook een aantal zogenaamde schoorsteenstukken. Van zijn hand is een prachtig familieportret bekend van de Friese familie Sloterdijk uit 1785. Een foto hiervan staat afgebeeld in het *Nederlands Patriciaat* nummer 77, blz. 502. Op het schilderij staan afgebeeld: Tjeerdje Sloterdijk (1773-1854), Magdalena Sloterdijk-Canter Visscher, echtgenote (1735-1809), Simon Sloterdijk (1738-1817), glasfabrikant te Makkum, Sytske Sloterdijk (1766-1840) en Margaretha Carolina Sloterdijk (1772-1842). De dames zitten aan tafel en hebben bijzondere hoofddeksels van kant op.

In 1785 wordt Christoffel Frederik Frank ingeschreven in het Burgerboek van Leeuwarden. (Gemeentearchief, Leeuwarden)

Kantoorinterieur

Voor koopman Reinier Buysing (1743-1821) maakte hij in 1790 het eerder genoemde schoorsteenstuk. Het is een schilderij van het Lodewijk XVI-interieur van het koopmanskantoor Buysing te Leeuwarden. Op het schilderij zijn totaal vijf personen afgebeeld, waarvan enkele namen bekend zijn en een hond. Van links naar rechts zijn afgebeeld: Gerard Buysing (1768-1820), een boerenknecht, een boer, koopman

Reinier Buysing en een landeigenaar. Reinier Buysing vervulde naast zijn koopmanschap ook talrijke maatschappelijke functies. Hij was lid van de vroedschap (gemeentebestuur) van Leeuwarden, maar ook diaken, ouderling en regent van de diaconie. Op het schilderij zit Reinier Buysing voor de tafel, half naar de toeschouwer toegedraaid. Hij houdt in zijn rechterhand een veren pen. Achter de tafel zit de boer met een glas in zijn rechterhand.

Zijn linkerhand heeft hij in zijn vest gestoken. Behalve karaf, glas en boek liggen een aantal munten, een inktstel en paperassen op tafel. Voor de korte zijde van de tafel staat de boerenkecht met de handen op zijn rug. Gerard Buysing, die zojuist door de deur naar binnenkomt, heeft een document in zijn rechterhand. Met zijn linkerhand houdt hij de deur vast. Helemaal rechts naast de schoorsteen zit de landeigenaar, die een lange stenen pijp rookt. Links op voorgrond staat een wit met bruin gevlekte hond. Voor de tafel op de grond ligt een velletje papier waarop staat 'CF Pinx'. Het schilderij is een beetje vlak en decoratief, maar charmant. Het ademt een aparte sfeer.

Verkooptentoonstellingen

In 1806 verliet Chr. Franck na ruim twintig jaar Friesland en vertrok naar Holland. Hij vestigde zich in het dorp Heemstede in de nabijheid van Haarlem. Hij huurde een kamer bij Hannes Wilkamp, een werkmans en zijn vrouw Jaapje van Maris. De negentiende-eeuwse auteur van een standaardwerk over kunstschilders, Adriaan van der Willigen, moet hem persoonlijk gekend hebben. Hij schrijft over Franck: 'Hij schilderde daar schier alles wat hem voorkwam en vervaardigde een aantal schilderijen, veelal dorps- en landgezigten. Franck had verdiensten in onderscheidene delen der kunst en zou het daarin zeker verder gebragt hebben, indien hij zich gewend had, om de natuur meer te bestuderen; doch dit werd door hem veeltijd verzuimd, zelfs in de schilderachtige streken, die hij gedurende de laatste jaren zijns levens bewoonde'. In 1810 zond Franck een schilderij van een landschap met boerenwoningen in naar de tentoonstelling van Levende Meesters (=heden-daagse kunstschilders) te Amsterdam. Tijdens deze (verkoop)tentoonstellingen van Levende Meesters kon het publiek kennismaken met eigentijdse kunst. Ze werden gehouden in het gebouw van het Koninklijk Instituut op de Trippenburgwal (Trippenhuys). In 1813 zond hij een duingezicht in en een jaar later een schilderij van een binnenhuis met een stervende man, omringd door zijn huisgezin. In de *Algemene Konst- en letterbode* staat dit werk als volgt omschreven: 'Het binnenhuisje van Franck was ook niet onverdienstelijk, zijnde vooral rijk in

stoffaadje en de beeldjes vol uitdrukking: althans het deed mij beter dan de Binnenhuisjes van Horstoke en van Reekers te Haarlem, waarin ik meerdere losheid zou wenschen, hoewel zij op hun beurt in andere opzichten boven dat van den hr. Franck werder op hunne beurt welligt iets vooruit hadden'. In 1814 zond hij dit werk ook naar de tentoonstelling in Den Haag met als titel: een armhuisgezin. Het werk is waarschijnlijk niet verkocht, aangezien een schilderij met deze omschrijving in zijn boedelinventaris voorkomt, die na zijn overlijden is opgesteld.

Veranderde voornaam

Toen hij naar Holland verhuisde veranderde hij zijn voornaam. In de stukken noemde hij zich voortaan Christiaan, de voornaam van zijn vader. In alle notariële stukken vanaf 1811 staat hij vermeld als Christiaan Frederik Franck. In deze tijd kreeg hij de opdracht een familieportret te schilderen in huiselijke kring van de Amsterdamse familie De Hertog. Op het schilderij staat de koopman met zijn echtgenote en twee jonge dochtertjes afgebeeld in de huiskamer. De koopman heeft een brief in zijn hand met daarop: brief aan meneer de Hertog. In de kamer staat ook de wieg, een kinderstoel en wat speelgoed van de kinderen. Door dit soort schilderijen weten wij hoe een begin negentiende-eeuws welgesteld gezin woonde en leefde. Ook weten wij hoe Franck er zelf uit heeft gezien: een zelfportret van hem is aanwezig in het Rijksmuseum te Amsterdam.

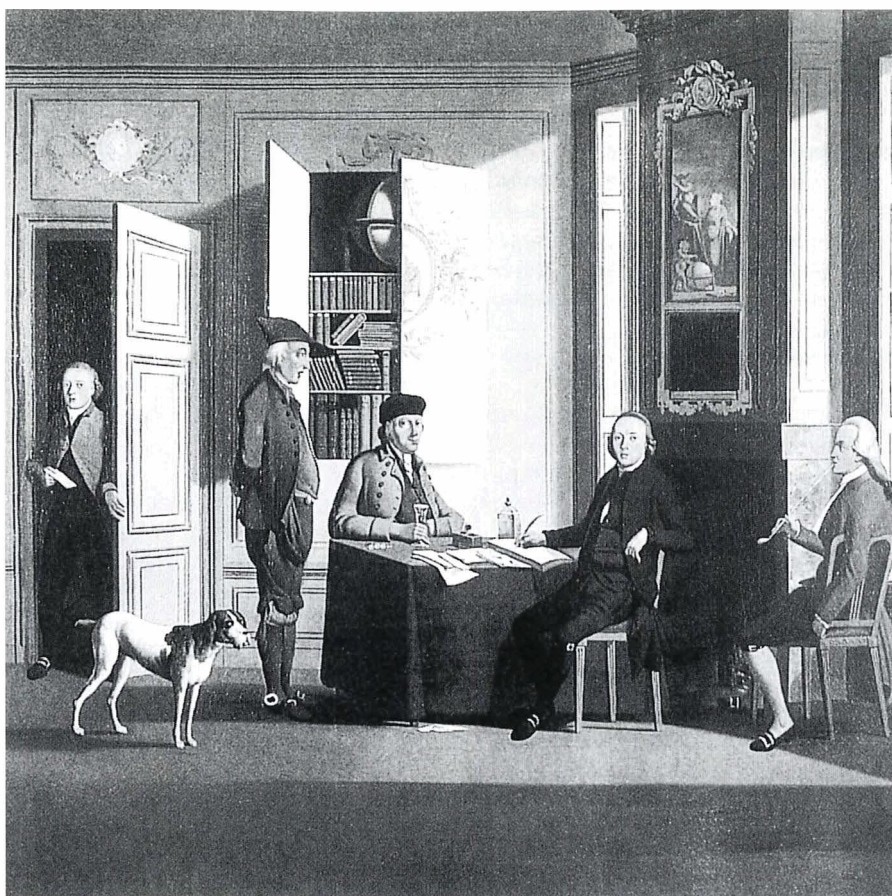
Tragisch einde

Chr. F. Franck overleed in 1821 in het dorpje Bennebroek, dat op loopafstand van zijn woning in Heemstede lag. Hij was 's nachts verdronken in de ondiepe Rooheller Zandvaart (tegenwoordig Bennebroekervaart geheten) bij de Bennebroekerlaan in Bennebroek. Hoe kan iemand verdrinken in zo'n ondiepe vaart? Had hij misschien te veel alcohol gedronken? Volgens de schrijver Adriaan van der Willigen was hij op weg van een herberg naar zijn woning en verdronk in een sloot, 'waarin hij naar huis kerende en de weg miskende, schijnt gevallen te zijn.' Na Franck's overlijden maakte notaris W.H. Gerlings uit Heemstede een boedelbeschrijving op van zijn nagelaten goederen. De nala-

tenschap was niet groot. Zij bestond uit schilderijen, tekeningen, prenten, een schildersezels, een lessenaar, teken- en schildermateriaal, een tabaksdoos, een dwarsfluit, een paar zilveren broeksgespen en wat kleding. De notaris vroeg de Bennebroeker kunstschilder Jacobus Johannes van der Werf om de schilderijen te beschrijven en te taxeren. De korte beschrijvingen van de schilderijen zijn interessant. Het betrof negen landschappen, waaronder een Zwitsers landschap, tien portretten en een miniatuurportret op ivoor, schilderijen met onderwerpen als een boerenkermis, een heremiet, de verrijzing van Christus, een Mariabeeld en het schilderij met een armoedig huisgezin. Zijn enige erfgenaam was zijn stiefbroer Adriaan Hulsbergen te Zwolle, aan wie de goederen zijn overgedragen.

Romantisch idealisme

In het Fries Museum hangen naast de reeds beschreven schilderijen van het kantoor van Reinier Buysing en die van het gezin De Hertog nog twee landschappen van Franck: een zomerlandschap met bos, een herder en enkele schapen en een winterlandschap waarop een bevroren rivier met schaatsers is afgebeeld. Het zijn romantische landschappen die volgens kunsthistorici beter van kwaliteit zijn dan zijn grote behangselstukken. In tegenstelling tot de andere werken zijn de voorstellingen niet vlak maar ruimtelijk. De landschappen zijn niet naar de werkelijkheid geschilderd maar vermoedelijk samengesteld uit elementen. De voorstellingen passen geheel in het romantisch-idealisme van de decoratieschilderkunst uit het einde van de achttiende eeuw. Van Franck is in het Leeuwarder gemeentearchief ook een stuk bewaard waarop de kaashandel op de Stadsboterwaag te Leeuwarden in 1796 is afgebeeld. Uit dit schilderij blijkt dat hij niet goed met het perspectief overweg kon. Net als in de landschappen staan hier veel personen op afgebeeld. Ook het Amsterdams Historisch Museum heeft twee doeken van hem: een niet gedaateerd Hollands winterlandschap met schaatsende personen, boerderijen, enkele huizen en een kerk en een bergachtig Italiaans landschap met waterval en een Romeins monument. Uit de veilingcatalogus van de laatste ambachtsvrouw Arnoldine Willink van Bennebroek blijkt dat zij ook werk

Het kantoor van Buysing. Schilderij van Franck uit zijn Leeuwarder periode. (Fries Museum, Leeuwarden)

van hem bezat. Het betrof een schilderij met een landschap in de omgeving van Heemstede en Bennebroek met een boerderij aan een bosweg met hoge bomen, gestoffeerd met vele dames en heren in negentiende-eeuws kostuum. Links steekt een kerktoeren boven het geboomte uit, met op de voorgrond links een toegangshek met een koe en twee schapen. Het Rijksmuseum in Amsterdam beschikt over een zelfportret van zijn hand. Op dit paneel heeft de schilder een palet in zijn hand en is op de achtergrond een grafmonument afgebeeld.

Werk en waardering

Of Ch.F. Franck tijdens zijn leven veel waardering voor zijn werk kreeg, is niet bekend. J. Immerzeel schreef in 1855: 'Had Franck de schone natuur, die hem omringde, oplettender waargenomen en gemoedelijker geschilderd, zijn kunstwerk dat anders niet van verdienste ontbloot was, zou er veel bij gewonnen hebben'. Al een tiental jaren eerder typeerde C.H. Balkema in zijn *Biographie des peintres*

flamands et hollandais (1844) Franck weliswaar als een, 'artiste de mérite', maar ook als een schilder die 'n'étudia pas cependant assez la nature, il eut le défaut de s'en écarter, et même dans les vues des environs qu'il habita dans le dernier temps de sa vie'. In ieder geval blijkt uit de nalatenschap van Chr. F. Franck, dat hij een veelzijdig kunstschilder was. Hij schilderde landschappen, bijbelse taferelen, stadsgesichten, portretten en interieurs. Vooral de laatste categorie is interessant: ze geven een kijkje in het dagelijkse leven aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw.

* Drs Annabelle Meddens-van Borselen is werkzaam bij het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem